

معارف و اندیشه های تفسیری

تفسیر سوره کوثر

زن و کمال پذیری در آیات وحی

هفت نکته قرآنی در سیره ی عملی زن مسلمان حضرت

خدیجه طاهره (س)

مقام و منزلت زن مسلمان در قرآن کریم

بانوی ایرانی و تفسیر مخزن العرفان

الکُوثر

تفسیر سوره ی

حجّه الاسلام دکتر محمد علی رضایی

کلیات

سوره ی کوثر در مکه بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرود آمده است (۱)، و دارای ۳ آیه و ۱۰ کلمه و ۴۲ حرف است. این سوره بعد از سوره ی عادیات و قبل از سوره ی «تکاثر» به عنوان «چهاردهمین» سوره قرآن فرود آمده است. ولی در چینش کنونی قرآن « صد و هشتمین» سوره به شمار می آید.

تنها نام این سوره «کوثر» به معنای «خیر فراوان» است که این نام از آیه اوّل این سوره گرفته شده است.

فضیلت:

در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «هر کس سوره کوثر را در نماز واجب و مستحب بخواند. خدا او را در رستاخیز از نهر کوثر سیراب می کند.» (۲)

البته روشن است که این ثواب ها برای کسی است که این سوره را با تفکر در مفاهیم آن بخواند و در راستای آن به سوی کوثر حرکت کند و نماز گزارد.

ویژگی ها

سوره کوثر کوچک ترین سوره قرآن است، که سه آیه دارد و برخی کلمات آن مثل کوثر، ابتر و نحر یک بار در قرآن به کار رفته است.

اهداف سوره:

محور اصلی سوره بیان نعمت های الهی بر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و دلداری دادن به ایشان است.

۱- برخی مفسران احتمال داده اند این سوره در مدینه نازل شده باشد، یا یک بار در مکه و یک بار در مدینه نازل شده باشد. اما روایات شأن نزول مکی بودن سوره را تأیید می کند. (نمونه، ج ۲۷، ص ۳۶۸)
۲- صافی، ج ۵، صفحه ۲۸۴

مطالب فرعی:

- ۱- این سوره به نعمت های فراوان عطا گردیده به پیامبر (صلی الله علیه و آله) از جمله حضرت فاطمه سلام الله علیها (آیه ۱) اشاره دارد.
- ۲- بشارتی به تداوم نسل پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و منقطع شدن نسل دشمنان او دارد. (آیه ۳)
- ۳- نماز و قربانی را، به عنوان راه سپاسگزاری از نعمت های الهی معرفی می کند. (آیه ۲)

قرآن کریم در سوره ی کوثر، با بیان اعطای نعمت فراوان به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به ایشان دلداری می دهد و با اشاره به منقطع شدن نسل دشمنان او می فرماید:

«إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ»
 «در حقیقت ما به تونیکوی فراوان عطا کردیم پس برای پروردگارت نماز گزار و (شتر) قربانی کن [چرا [که فقط (دشمن) کینه توز تو بریده نسل است»

شان نزول

داستان نزول این سوره را اینگونه حکایت کرده اند، که یکی از سران مشرکان مکه به نام «عاص بن وائل» هنگام خارج شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) از مسجد الحرام با او ملاقات و صحبت کرد، سپس وارد مسجد الحرام شد. هنگامی که مشرکان از او پرسیدند با چه کسی صحبت می کردی؟ گفت: با این مرد ابتر! (یعنی کسی که پسر ندارد و نسل او منقطع است) از این رو سوره ی کوثر بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرود آمد و او را به کوثر بشارت داد. (۳)

توضیح:

سوره ی کوثر با نام خدا شروع می شود و به بیان اعطای او نسبت به پیامبرش ادامه می یابد می فرماید: «(ای پیامبر) ما به تو خیر فراوان عطا کردیم (و فاطمه و نسل پر برکت و نهرهای بهشتی و حوض کوثر عنایت کردیم،) پس برای پروردگارت نماز بگزار و (شتر) قربانی کن تا شکر نعمت او را به جا آوری».

و در آیه ی آخر سوره، به انقطاع دشمنان اشاره می کند و می فرماید:

« فقط دشمن کینه تو ز تو بریده نسل است (و پایدار و پر برکت نخواهد بود.)»

اشارات:

۱- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) از خدیجه دو پسر به نامهای قاسم و طاهر (= عبدالله) داشت که هر دو در مکه از دنیا رفتند و فرزند پسری برای او باقی نماند (۴) این موضوع سبب گردید دشمنان زبان به طعنه و تحقیر گشایند و او را «ابتر» یعنی «بریده نسل» خطاب کنند، زیرا آنان برای پسر اهمیت زیادی قائل بودند و پسر را تداوم بخش برنامه ی پدر می دانستند و از اینکه برنامه ی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با نداشتن پسر تعطیل می شود بسیار خوشحال بودند.

۲- سوره ی کوثر با اعلام چند خبر اساسی به پیش گویی های پرداخته است که برخی از آیات اعجاز آمیز قرآن دانسته اند (۵):
اول آنکه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) خیر فراوانی همچون پیروزی اسلام بر کفر (۶)، و موهبتی همچون فاطمه (سلام الله علیها) خبر می دهد که برنامه ها و نسل او را تداوم می بخشد.
دیگر آنکه دشمنان پیامبر بریده نسل خواهند شد و برنامه ها و عظمت دودمان آنها باقی نمی ماند. چنانکه مشرکان مکه، از جمله عاص بن وائل و مانند او منقرض شدند و هیچ نامی از آنان و دودمانشان باقی نیست.

۳- واژه ی «کوثر»، از ریشه ی کثرت و به معنای خیر و برکت فراوان است، و به افراد سخاوتمند نیز کوثر می گویند.

مفسران قرآن احتمالات متعددی در معنای کوثر بیان کرده اند: کثرت فرزندان فاطمه (سلام الله علیها) و نهری در بهشت (۷)، حوض کوثر (۸) (که مؤمنان در هنگام ورود به بهشت از آن سیراب می شوند)، قرآن، نبوت، کثرت اصحاب و یاران، شفاعت (۹) و پیروزی های پیامبر در جنگ ها و نیز علمای امت او (۱۰) که فرزندان معنوی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و فاطمه (سلام الله علیها) هستند: از جمله ی این احتمالات است.

۴- البته پیامبر اسلام در مدینه نیز با «ماریه قبطیه ازدواج کرد و پسری به نام ابراهیم به دنیا آورد که در کودکی وفات کرد. (نمونه، ج ۲۷، ص ۹-۱۳۶۸).

۵- نمونه، ج ۲۷، ص ۳۷۶
۶- جمله «اعطیناک» ماضی است اما ممکن است به معنای مضارع متحقق الوقوع باشد که به شکل ماضی بیان شده است. (نمونه، ج ۲۷، ص ۱۳۷۶).

۷- این موارد در روایات پیامبر اصرار و اهل بیت اعلیهم السلام حکایت شده است (اصافی، ج ۵، ص ۱۳۸۲).

۸- همانجا.

۹- همانجا.

۱۰- نمونه و تفسیر کبیر فخر رازی ذیل سوره ی کوثر

هر چند معنای کوثر وسیع است و مانعی ندارد که شامل همه این مصادق و موارد باشد، ولی با توجه به قرینه‌ی آیه‌ی سوم، یعنی بریده نسل خواندن دشمنان پیامبر و شأن نزول آن، احتمال اول مناسب‌تر است.

آری این فاطمه (سلام الله علیها) است که فرزندان او همچون نهری بهشتی در بستان بشریت جاری شده‌اند و همگان را از حوض کوثر علوم آل محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) سیراب می‌کنند و این فاطمه (سلام الله علیها) است که مایه‌ی شفاعت امت است و فرزندان معصوم او تداوم بخش نبوت و پاسداران قرآن بوده و هستند و با رهبری آنان پیروزی‌های بزرگ علمی و معنوی برای مسلمانان به وجود آمده است.

۴- در این سوره از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) خواسته شده‌ی است به شکرانه نعمت کوثر، نماز گزارد و قربانی کند، البته برخی مفسران معتقدند که مقصود نماز و قربانی روز عید قربان است. ولی معنای آیه گسترده است و هر گونه نماز و قربانی را شامل می‌شود.

این سوره در حقیقت آموزشی برای همه‌ی رهبران الهی و مردم مسلمان است که برای ادای شکر نعمت‌های بزرگ الهی به نماز و قربانی رو آورند تا پیوند خود را با خدا و خلق محکمتر سازند و نیاز معنوی خویش و نیازهای مادی بینوایان را برطرف سازند.

۵- واژه «نحر» به معنای گلوگاه و نیز «کشتن شتر» است و از آنجا که در عصر پیامبر شتر اهمیت ویژه‌ای داشته است، به مصادق کامل قربانی یعنی کشتن شتر اشاره شده است.

اما برخی مفسران قرآن معانی دیگری بیان کرده‌اند از جمله آن که مقصود از «نحر» هنگام نماز رو به قبله ایستادن است چون یکی از معانی این واژه روبرو شدن است و یا اینکه مقصود بلند کردن دست‌ها هنگام گفتن تکبیر گفتن در نماز است و یا اینکه هنگام خم شدن برای رکوع، پشت انسان کاملاً صاف باشد، که این دو مورد اخیر در احادیث اسلامی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام) حکایت شده است. (۱۱)

هر چند منعی در این معانی و مقصود و مصداق آیه نیست، ولی معنای اوّل با ظاهر آیه و معنای سوم با ذکر نماز قبل از نحر سازگارتر است.

۶- واژه ی «ابتر» به معنای «حیوان دم بریده» است و به انسان های بریده نسل نیز ابتر می گفته اند. به کار بردن این تعبیر در مورد پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نوعی توهین به ایشان بود، از این رو خدا نیز از همان تعبیر برای دشمنان استفاده کرد و آنان را دشمن کینه توز خواند که دشمنی آنها همراه با قساوت و رذالت خالی از ادب است.

۷- از پیامبر (صلی الله علیه و آله) جز یک دختر باقی نماند و تمام نسل پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) از فاطمه (سلام الله علیها) ادامه یافت و این درحالی است که آمار فرزندان فاطمه (سلام الله علیها) در آستانه ی قرن پانزدهم هجری قمری و قرن بیستم میلادی در جهان بین ۵۰ تا ۱۰۰ میلیون نفر تخمین زده می شود و برخی از کشورهای اسلامی افتخار می کنند که از فرزندان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) هستند و بسیاری از دانشمندان جهان اسلام از سادات می باشند.

اما از نسل دشمنان پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) هیچ نام و رسمی باقی نمانده است.

۸- در این سوره لفظ «عطا» از تقدیم کوثر به پیامبر یاد شده است، که بیانگر عظمت کوثر است و نیز ضمیر جمع (انّا) برای بیان عظمت و قدرت است. و (انّ) تأکید بر عظمت نعمت کوثر را بیان دارد که تاکنون فقط گوشه ای از آن برای ما روشن شده است. آری خدا زحمات رهبران الهی را ارج می نهد و در عوض به آنان خیر فراوان عطا می کند.

پیام ها:

۱- پیام این سوره آن است که خط پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) مستدام و خط دشمنان او منقطع است.

۲- دیگر اینکه خدا زحمات رهبران الهی را جبران می نماید و به آنان خیر فراوان عطا می کند.

۳- آموزه ی دیگر این سوره آن است که هر گاه خدا به شما نعمتی بزرگ داد با نماز و قربانی از او سپاس گزاری کنید.

۴- پیام دیگر آن است که مخالفان اسلام به کوثر پیامبر و انقطاع دشمنانش می نگرند و عبرت می گیرند.